

בקריאה יונגיאנית

אביבה בר־יעקב: אולי עכשיו כבר אפשר, ספרי 'עתון 77' 2023, 92 עמ'

מיד מתחוויר מראה העין של השיר כולו שבנוי שורות קצרות זו אחר זו ללא הפסקה, ויוצר מראה של עמוד, שהוא נציב המלח המוזכר כאן.

השיר הזה, שהוא הראשון בספר (קצת כמו חלום ראשון בטיפול), מכיל מוטיב שחוזר לאורך הספר: דילמה אם לצאת למסע הגיבור כפי שהמיתולוגיה מציעה וכפי שהפסיכולוגיה מציעה: לצאת לדרך ולהגשים את משימות חיך ולהתגבר על המכשולים. בספר הזה, כפי שאראה, מופיעים מוטיבים מיתולוגיים שסובבים סביב שאלת המסע וההתמודדות עם קשייה.

בשירים שאתייחס אליהם, שרובים עוסקים בתהליכי הנפש, ההבט המבני הצורני של זרימה רצופה הוא חלק מהמסר – תנועה קדימה ללא הפרעה (זאת בניגוד לסימני השאלה שתוכן השיר מעלה, אם לנוע קדימה, ואולי כל תנועה קדימה היא גם תנועה אחורה).

הספר פותח בקול הנחרץ שקורא לאברהם – לך לך: 'קול קורא', 'אעור', ו'הנתיב יפתח'. הספר כלו נפתח לפנינו בקריאה הזו. זו הזמנה להיכנס לתוכו. אבל שם השיר – 'נציב מלח' – הוא אזהרה הסמויה מעצם שמו של השיר, שאם כמו אשת לוט אביט אחורה אהפך לנציב מלח. השיר כולו נאבק ברחף הרגסיבי הזה ובסכנותיו, וקורא לצאת לדרך ללא ספק.

העובדה שהשיר נקרא כך מצביעה באופן סמוי על החששות והקונפליקט, למרות שבגלוי כולו הצהרות של הקול הקורא כמו של אברהם, ושל יקיצה והתעוררות ואמונה שייפתח הנתיב. כי "אולי עכשיו כבר אפשר" – כמו שם הספר כולו. אולי המסע שלה הוא המסע לכתוב שירים ואולי כבר אפשר לפרסם את הספר.

2. 'לכי לך': באה לפדות/ זכרונות מצהיבים/ מבית עבוט מאבק/ של הזמן/ לבקר קפקאי מבית ב' דרך מונקל/ בוחן בחדונות את נחישות/ מה זה פתאום אחרי שנים?/ ויהיה קשה למצא/ וגם תצטרכי לשלם/ במטבעות של געגוע/ ובשטרות של כאב החמצה/ והטעם לך גברתי/ מה הטעם?/ ובכל זאת/ המטבע שלם/ וסירת הצללים/ נעקרת מן המזח/ ויוצאת/ בדרכו של אורפיאוס.

ר"נ מברסלב אמר – "העולם שומעים את המעשה ואני רואה את המעשה". כך החוויה שלי במפגש עם שיר: אני צריכה לראות אותו לפני ולא רק לשמוע. כי שיר אינו רק תוכן הוא גם מבנה צורני גרפי שהוא חלק ממהותו הפואטית – מתי שורה מתחילה ונגמרת, מה היחס בין השורות, האם השיר הוא יחידה אחת רציפה – כמו בשירים שלפנינו – או יחידות של בתים בתיים. לכל מבנה מקצב נשימה אחר. בשירים של בר־יעקב אין חלוקה לבתים ואין פסיקים ונקודות. הכל זרימה רציפה. זה חלק מהותי ממהות השירה שלה.

לכן צריך את שניהם יחד: לראות את השיר כתוב ולשמוע אותו. כמו במעמד הר סיני "והעם רואים את הקולות" – שמיעה ודיבור יחד כשפוגשים שיר.

ספר השירים הראשון של אביבה בר־יעקב הוא ספר בשל ובוגר. מתוכו אתייחס בדברי לקבוצת שירים שיש להם תוכן משותף, ואיכות צורנית תואמת תוכן ושעל כן יש בהם זרימה פואטית מושלמת.

1. נציב מלח

עוד מחכה
לְאוֹתוֹ קוֹל
קְרוֹם וְנַחֲרֵץ
שֶׁשָׁמַע אֲבָרָהָם
מִזְרָה לִי לְלֶכֶת
וְאֵז
שֶׁקָּטְהָ וּבְרוּרָה
וְזָכָה כְּפֶלֶג
אֵעוֹר
וְהַקּוֹל הַקּוֹרֵא
יִחַרְיֵשׁ אֶת בְּלִיל הַקּוֹלוֹת מֵאֲחוֹר
לֹא אֶפְנֶה אֶת פְּנֵי
הַפְּעֵם
גְּרָגְרֵי הַמֶּלֶח יִנְשְׂרוּ מִגּוֹפֵי הַנְּחוּשׁ
וּבֵין הַשּׁוֹרוֹת
יִפְתַּח אֵלַי
הַנְּתִיב

להשמיד אותם או לקבל אותם בחמלה? המיתוס לא מוותר, תובע להרוג את המינוטאור. אבל שימו לב שהכותבת היא אישה. המיתוסים שאנחנו מכירים נכתבו בידי גברים בעידן הפטריארכלי ובעיקר על מסעותיהם של גברים. ואילו כאן נקודת המבט היא נשית וחומלת ומגלה שאפשר להתייחס לעצמנו לא בכוח אלא בחמלה.

5. 'בראשית': בְּרֵאשִׁית הָיָה הָרֶבֶר / לֵלֵא סוּף וְלֵלֵא רֵאשִׁית / וְלֵא הָיָה מְלִים לְהִקְיֵ אֹתוֹ / וְלֵתַת לוֹ צִנְרָה, / וְתָהוּ, / וְחִשְׁךְ מְלֵא הָוֶד / וְהִדְבֵר חֶשֶׁב כִּי טוֹב / וּמִשְׁחָשֵׁב כִּבְרֵ הֵיטָה הַמְלֵה טוֹב / וְאַחַר כֵּךְ רַע / וְאַחַר כֵּךְ זָמוֹ / בְּרֵאשִׁית בְּרֵא / וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל הַמַּיִם, / וְהָיָה מִי שִׁיגְדִיר תָהוּ, / וְחִשְׁךְ וְתָהוֹם / וְיַחֲשֹׁב סֶדֶר וְשָׁמַיִם / וְאַרְצָ וְעִצִּים וְאֲבָנִים / וְרִבּוּי וְהָבָה נַעֲשֶׂה אָדָם / וְהִדְבֵר סִנּוֹר מְאוֹר הַשָּׁמַיִם הַבּוֹהֵק / הַחֲרַשׁ מִהַמְלֵת הַמְלִים שֶׁחֲצָבו צוּרוֹת בְּגוֹפּוֹ / נִדְקַר בְּפִגְיוֹן הַיְדִיעָה הַבְּרוּרָה / וְגִרְשׁ אֶל עֲרֻבוֹת הָלֵא מוֹדַע הַגְדוּל / וְהָיָ עֶרֶב וְהָיָ בֹקֵר.

שוב בעולם המיתוס. בראשית היה הדבר. הדבר הוא אלוהים (בתרגום היווני). מתאר איך תהליך הבריאה הכניס סדר, ימים וזמן, ועולם ומלואו, ואז כשנברא האדם בעל התודעה - בעל "הידיעה הברורה" שאכל מעץ הדעת ולכן יש לו תודעה - קורה דבר משונה. במקום האדם שגורש מהגן האלוהי, אלוהים גורש מכוח התודעה האנושית: "נדקר בפגיון הידיעה הברורה", ו"גורש אל ערבות הלא מודע הגדול". במילים אחרות, הפסיכולוגיה מביאה תודעה והופכת את אלוהים, שאותו היא אינה מבינה, ל"לא מודע הגדול" ובכך מגרשת את הקסם הפואטי של המיתוס מהעולם. גם השיר 'עקודה' שרוי במחוז המיתוס:

6. לֵא צְרִיךְ / עִצִּים / או אֵשׁ וּמְאֲכָלֶת / או אֵב קְדָמוֹן / אֲחוּזֵי דְבָקוֹת טְרוּפָה / שִׁיעֶדְךָ / וְאֵל גַּחְמוֹת / נִזְקֵק לְהוֹכַחְתוֹ / רַק פְּלִחָן פְּרִטִי / לְאֱלֹהֵי הַצְרִיךְ // הַהוֹלֵם בְּרָקוֹת קוֹצֵב / מוֹדֵד אוֹתִי / וְשׁוֹם אֵיל לֹא מַחְפָּה.

הכותבת בודקת מה נכון יותר לנפש, ההסבר של המיתוס או ההבנה הפסיכולוגית, וקובעת נחרצות: "לא צריך עצים/ או אש ומאכלת/ או אב קדמון" שהוא למעשה "אל גחמות", ולא צריך מיתוס שמאשים את אלוהים בעקדה שלנו. במקום זה היא מציעה לחשוב שאלוהים השרירותי הגחמן אינו שוכן דווקא במיתוס אלא בנפשנו, כקול תובעני, שהוא "אלוהי הצריך" שהוא קול פנימי תובעני, ב"פולחן פרטי".

וכך במציאות שבה הנפש נרדפת על ידי עצמה "שום איל לא מחכה". בסיום השיר מתגלה לנו שהאיל שהמלאך מביא הוא תשובתו של המיתוס שהעולם האנושי הפסיכולוגי לא יכול לספק. כי רק המיתוס יכול להביא מיתוס, להביא מלאך, להביא דמיון יצירתי גואל שמאפשר לחוות מחדש את המציאות ואת החשיבה שלנו. ולכן אנחנו חייבים את המיתוס, בניגוד למה שנדמה שהמשוררת רצתה לומר לנו מלכתחילה.

אנחנו ממשיכים כמוטיב של היציאה לדרך. מניין? מבית עבוט מעלה אבק. ולאן? תעלומה. ומה סיפורו של אורפאוס? לא כל אחד זוכר או יודע. נשארת התעלומה אבל ידוע לנו שכבר יצאו לדרך לפנינו. ולמי שאינו מכיר את המיתולוגיה היוונית: אורפאוס יצא למסע בלתי אפשרי אל השאול כדי לגאול את אהובתו, ולא הצליח. מהמיתוס היהודי של אשת לוט עוברים למיתוס היווני. אלה השורשים הנפשיים של הכותבת שאמונה על הפסיכולוגיה היונגיאנית שניזונה מהמיתוסים שהם האישור ללא-מודע הקולקטיבי, כשהם מצביעים על דרכי ההתמודדות השונות והקדומות עם משימות החיים. אבל בהינתן שרוב הקוראים אינם יודעים מיהו אורפאוס, שמו בסוף השיר מותיר את דילמת המסע כתעלומה. ואכן נפש האדם היא באמת תעלומה. השיר מספר כמה לא פשוט לצאת לדרך, על הגעגועים והקושי לצאת ממקום שמעלה אבק ונשכה. הלבדל הקפקאי המוזכר בשיר - שוב מיתוס עכשווי - מייצג את גיבוריו של קפקא שאינם יוצאים לדרך או שיוצאים וכושלים. הוא מייצג את הספקות שעומדים כנגד געגוע ההחמצה אם לא אצא למסע... זה דחף היציאה למסע שהוא פרדוקסלי. אורפאוס יצא למסע בגלל געגוע אל אהובתו, וחזר עם החמצה. אנחנו נשאל לגבי המסע שלנו - האם לצאת בעקבות אורפאוס?

3. 'דרכי התובעת': אָנִי / שְׁהִייתִי לְצֵל / מִטְשֵׁטֶשׁ וְהוֹלֵךְ / לְעֵבֶר הַדְּמוּמִים / בְּדֶרֶכִי / הַתּוֹבְעֵת לְנוֹעַ / קְדִימָה / מְנוֹפֶפֶת לִי / לְחֹזֵר הַבֵּיתָה / לְעֵת עֶרֶב. השיר מזכיר את השיר על הנחש (נח) שיות: כְּנָחֵשׁ הַקְּדָמוֹן / הַבּוֹלֵעַ אֶת זָנְבוֹ / אָנִי רוֹצֶה / לְבָלֵעַ / אֶת קֶצֶי / בְּשִׁלּוֹה מִיתוֹלוֹגִית / מְנַמְנֶמֶת / וְלִהְתַּעֲגֵל חֲזָרָה / לְרֵאשִׁיתִי / קוֹרְמֶת / עוֹר חֲדָשׁ.

המשתתף לשני השירים הוא ביציאה לדרך כביטחון שיש דרך חזרה. השיר מנסה להכיל את היציאה למסע עם השיבה הביתה. המילה 'תובעת', שהיא שם השיר, מרגישה את ההכרחיות לצאת לדרך, וגם מוצאת פתח מילוט של הקריאה לשוב הביתה עם ערב. יש כאן שני קולות, של אדם עם עצמו - לצאת ולשוב - וגם כמו קולות של אישה אל בן זוגה או אם לילדה המתבגר - צא למסע אבל תחזור הביתה.

4. 'תחיית המינוטאור': הַתְּכַלֵּת / וְהַשְׁקֵט / וְשִׁמְשׁ חֲרִפִּית / עֲנַגַת אֲצָבָעוֹת / וְאָנִי / מִינוּטָאוֹר עֲתִיק / וְכִבְדֵי אֵיבָרִים / נַעֲוָה בְּמַחְלֵת מְכוּכִי / בְּגִרְגוֹר מְתוֹלָנִן וְנִגְוֵן / פּוֹקַחַת עֵינַי סִקְפִּיטִית אַחַת / עֵינַי שְׁנֵיהֶם מְצַמְצֶמֶת חֲרָךְ / מְצִינָה / מְלִבִּירִינֵט שֶׁל בְּרִידוֹת / וְהַשְׁמֵשׁ / לְמוֹדֵת נִסְיוֹן / אוֹסֶפֶת בְּרֶךְ אֶת כְּתַפִּי / וּמְחִזְרָה בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֻמְלָה.

שוב לפנינו דמות מהמיתוס. המינוטאור - מפלצת אוכלת אדם שרובצת במבוך שהגיבור המיתי צריך להיכנס לתוכו ולהרוג אותו. וכאן - הפתעה. כי הכותבת מזהה את עצמה כמינוטאור העתיק וכבד איברים, בתוך המבוך של עצמה. במקום לצאת נגדו ונגד עצמה היא לומדת לקבל את קיומו בחמלה. שוב אנחנו ממשיכים את העיסוק ברילמות המיתיות העתיקות, והשאלה היא איך להתמודד עם הקשיים, האם